

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

Centar za ekonomska istraživanja

PREDUZETNIŠTVO
VS.
RENTIJERSTVO

BEOGRAD, 2018.

Uređivački odbor:

dr Veselin Vukotić
dr Danilo Šuković
dr Mirjana Rašević
dr Zoran Lutovac
dr Vladimir Goati

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

dr Goran Bašić

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:

Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva
Tehnološko-metalurškog fakulteta, Karnegijeva 4, Beograd

Tiraž:

150 primeraka

ISBN:978-86-7093-201-2

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

005.961:005.914.3(082)
346.545(082)
343.35

PREDUZETNIŠTVO vs. rentijerstvo / [uređivački odbor
Veselin Vukotić...[et al.]. - Beograd : Centar za ekonomska
istraživanja Instituta društvenih nauka, 2018 (Beograd :
Razvojno-istraživački centar Grafičkog inženjerstva
Tehnološko-metalurškog fakulteta). - graf. prikazi, tabele. -
310 str. ; 25 cm

"Tradicionalni naučni skup Centra za ekonomska istraživanja
Instituta društvenih nauka u Beogradu, održava se ove godine
28. put." -- predgovor. - Tiraž 150. - Str. 7: Predgovor /
Danilo Šuković. - Napomene i bibliografske reference uz
tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-7093-201-2

a) Предузетништво - Зборници b) Рентијерство -
Зборници
COBISS.SR-ID 263976204

PREDUZETNIŠTVO I POLITIKA¹

Apstrakt

Rad izlaže kratku istoriju odnosa dva specifično moderna fenomena kao što su preduzetništvo i politika. Na samom početku se izlaže genealogija kako preduzetništva tako i politike kao specifično modernih društvenih fenomena, te se stoga prati konstituisanje samih bazičnih principa moderne epohe koje je započelo pre pola milenijuma. Modernu epohu će obeležiti upravo logika »sudbinskog partnerstva« preduzetništva i politike tj. moderne administrativne države, te je upravo ovo »sudbinsko partnerstvo« preduzetništva i politike izobrazilo svet liku koji danas nosi. Rad precizno i koncizno prikazuje kako je tekao čitav proces i pokušava apostrofirati ključne događaje koji su od nekadašnjeg srednjovekovnog sveta »organskog jedinstva«, napravili današnji svet globalne ekonomije i politike u kojem ova dva pola podjednako određuju globalne događaje, ostajući i danas, kao i uvek u modernom dobu, u svojevrsnom »sudbinskom partnerstvu« koje je nekad više, a nekad manje javno i vidljivo, ali je uvek konstantno.

Ključne reči: preduzetništvo, politika, država, Moderna epoha, Odisej, Makijaveli, sudbinsko partnerstvo

Abstract

The paper presents a brief history of the relationship between two specifically modern phenomena such as the Entrepreneurship and the Politics. At the very beginning, the genealogy of both, the Entrepreneurship and the Politics, as specific modern social phenomena, is exposed, and then paper in general follows constitution of the basic principles of the Modern Age as such, that began half a millennium ago. The Modern Age is just marked by the logic of the "destiny partnership" between the Entrepreneurship and the Politics i.e. modern administrative state, and this "destiny partnership" between the Entrepreneurship and the Politics has shaped the face of world in which we live in. The paper concisely depicts how the whole process was going on and tries to portray the key events that shaped today's modern world from formerly medieval world of "organic unity". Today's world is in fact a world of global economy (global entrepreneurship) and global politics in which these two poles equally determine global events, remaining today, as always in the Modern Age, in their "destiny partnership" that is sometimes more, and sometimes less publicly and visibly, but always constant.

Keywords: the Entrepreneurship, the Politics, the State, the Modern Age, Odysseus, Machiavelli, The Destiny Partnership

Preduzetništvo ili ono što popularno nazivano biznisom je jedna od sfera ljudskog duha koja se, posve prirodno, dotiče sa ostalim sferama ljudskog duha, iako bi samo preduzetništvo (biznis) volelo da je samo i nezavisno, prvenstveno od politike i od državne vlasti, što će, ipak, do daljnjeg, ostati utopija. Naime, razvoj događaja u svetu u prvim decenijama 21. veka, gde tzv. „meku moć“ sve više zamenjuje stara tradicionalna „tvrda moć“, govori o tome da će i u budućnosti politički kontekst određivati i (pre)determinisati mogućnosti pravljenja raznoraznih

---

* Dr Neven Cvetićanin, Institut društvenih nauka, viši naučni saradnik

¹ Rad je deo istraživanja na projektu: III 47010 „Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup“ koji je finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

„biznisa“, kao što je to često bio slučaj i u prošlosti, iako je moderno doba sanjalo o nesmetanim mogućnostima za nezavisno preduzetništvo.

Naime, samo preduzetništvo je fenomen modernog doba. Do vremena renesanse nismo imali samostalnost i autonomnost ekonomskog polja od drugih sfera ljudskog bivstvovanja. Srednjovekovni svet je bio statičan i utonuo u neku vrstu metafizičkog organskog jedinstva, gde je, naravno, bilo socijalnih konflikata, ali gde oni nisu dovodili u pitanje osnovni hijerarhijski red koji je počivao na religijskoj podlozi. Ekonomija u današnjem značenju reči nije postojala nezavisno od širih metafizičko-idejnih okvira i njima se potpuno upodobljavala. Usled te prirodne sraslosti nisu se javljale bilo kakve političke krize koje bi bile izazvane striktno ekonomskim razlozima, što je i bilo nemoguće u uslovima nerazvijene robno-novčane privrede.

Srednjovekovni svet je možda bio svet krvavih verskih i političkih ratova, ali oni nisu bili uslovljeni logikom kretanja kapitala, već su bili mešavina veoma primitivnih potreba za pljačkom i otimanjem i veoma visokih religijskih osećanja koji su različite verske grupacije dovodili do konflikata. O svemu tome najbolje svedoče krstaški ratovi. U srednjem veku je na snazi bio specifičan metod borbe za sticanje političke i ekonomske moći, a u njemu preduzetništvo u današnjem značenju reči nije igralo značajnu ulogu. U to vreme se moć manifestovala isključivo kao „tvrda“, te se umesto na berzu išlo na zelene livade i polja, gde su se susretale vojske sa zastavama, mačevima i kopljima, a pobednik ne bi dobio samo moralnu satisfakciju, već i pravo da harači posedima poraženog, a u deo bi mu pao i pokoji ratni zarobljenik kao besplatna radna snaga.

Trebaće proći dosta vremena da se situacija promeni, te danas preduzetništvo kao svojevrсна „meka“ moć pokušava da postoji kao samostalni društveni fenomen na globalnom nivou, te se često upravo iz njegovog, ekonomskog polja, i započinju različiti ratovi i uspostavljaju trajna primirja, iako ovo opet svedoči o trajnoj i „fatalnoj“ vezi preduzetništva (biznisa, ekonomije) i politike u njihovom trajnom sporu oko podele kolača moći, gde opet, potpuno paradoksalno, ne mogu jedno bez drugog, iako se mnogo baš i ne vole.

Ipak, u današnje vreme se ne ratuje kao u Srednjem Veku zbog različitih interpretacija verskih dogmi i zbog carstava nebeskih, iako u svetu u kojem živimo imamo, iz dana u dan, sve više novih-starih fundamentalizama koji ponovo žare i pale kao nekad svetskom pozornicom, već u naše vreme ipak uglavnom ratuju akcionarska društva, nacionalne i multinacionalne kompanije, koncerni i korporacije, a većina konflikata je izazvana specifičnom mešavinom ekonomije i politike usled koje se međusobno bore državni i nedržavni subjekti u svojim raznoraznim transkontinentalnim savezništvima, u kojima nestaju državne granice, ne stoga što bi države odumrle, već stoga što su države podeljene različitim interesnim grupacijama, koje prave svoja transkontinentalna savezništva, usled čega možemo govoriti o tome da se trenutno globalno bori nekoliko parcijalnih globalnih elita koje su međusobno transkontinentalno povezane.

U prvim decenijama 21. veka se zahuktava globalna utakmica među nacijama, državama, korporacijama i moćnim pojedincima, te ova „globalna igra“ sve više liči na poker za velike igrače, gde oni manji ne mogu da prate stalno podizanje uloga. Ova „globalna igra“ liči i na fudbalsku utakmicu gde imamo globalne timove, igrače i trenere koji se međusobno bore na terenu gde ima sve manje pravila i nepristrasnih sudija i gde je velikim globalnim timovima, bez obzira da li su sa zapada, istoka, severa ili juga, mnogo lakše da uzmu pokoji šampionski pehar, nego lokalnim autsajderima koji ne deluju transkontinentalno. Stoga, nije slučajno što će u vremenu globalnih političko-ekonomskih utakmica i globalnih „niskih startova“ upravo fudbal postati planetarna zabava i „simbolično polje moći“, kao što su to u stara vremena bile gladijatorske borbe ili viteški turniri. Kao što su u starom Rimu gladijatori simbolički

predstavljali generale i vojskovođe koji su ih posmatrali iz loža arene, tako danas fudbaleri predstavljaju svoje države ili vlasnike kompanija koji ih plaćaju i koji ih posmatraju iz loža stadiona, uživajući u pobedi svoje „vojske“ nad tuđima. Fudbal ovako ostaje dominantna igra savremenog doba, potpuno savršena da se kroz nju ocrtaju globalni odnosi moći i da se kroz nju preduzetništvo i politika još više umreže u svojoj strasnoj, iako diskretnoj, vezi, javno deklamujući da među njima ima bilo čega prisnog.

Kako je moguće da je za nešto više od pola milenijuma, koliko moderno doba traje od Kolumbovog otkrića Amerike, došlo do ovakvih kardinalnih promena ljudskog društva, koje nikada ranije nisu videne u ljudskoj istoriji ni tokom mnogo dužih vremenskih perioda? Antički svet se mnogo manje razlikovao od varvarskog doba, kao što se srednjevekovni svet mnogo manje razlikovao od antičkog, negoli što se današnji moderni svet razlikuje od svih tih minulih vremena. Kako je čovek od nekadašnjih zelenih livada i polja na kojima su se sukobljavale primitivne vojske došao do današnjeg globalnog društva u kome je svet postao povezaniji nego ikad, a ipak podložan najsofisticiranijim sukobima u kojima primarni tempo daje fatalna, »sudbinska«, veza ekonomije i politike, preduzetništva i državnog aparata sile?

Ovako dolazimo do naše eksplicitne teme, odnosno do pojmova preduzetništva i politike. Upravo je odnos preduzetništva i politike obeležio modernu epohu tj. političku Modernu koja je započela pre pola milenijuma, kada je svet ubrzano krenuo u promene. Logika savezništava i suparništava preduzetništva i politike izobrazila je svet liku koji danas nosi. Na narednim stranicama ćemo, shodno ograničenom formatu jednog naučnog članka, precizno i koncizno, prikazati kako je tekao čitav proces.

Na samom početku Moderne ni preduzetništvo ni politika ne postoje kao zaokruženi i samostalni društveni fenomeni. Preduzetništvo je bilo nemoguće pošto srednjevekovni organski kolektivizam nije dozvoljavao bilo kakvo »preduzimanje« koje uvek počinje od pojedinca. Na drugoj strani nije postojala ni politika kao autonomna oblast pošto je srednjevekovna organska zajednica bila pod suprematijom religije i nije joj bio potreban precizni političko-državni institucionalni okvir kakav se prvi put javlja tek u modernoj administrativnoj državi.² Stoga su i preduzetništvo i politika tj. moderna država u početku imale istoga protivnika koji je pronađen u srednjevekovnoj društvenoj religijskoj prestabiliranoj harmoniji koja nije potrebovala ni prevelikog aktivizma kroz preduzetništvo, ni prevelike političke kontrole kroz državu. U srednjevekovnoj epohi stvari su išle spontano i lako, jer su ljudi verovali i nisu sumnjali u više, metafizičko-religijske, istine. No, uskoro na scenu stupa moderna kartezijska metoda sumnja, a za njom i čitava politička Moderna i u dva koraka razbija prethodni idilični srednjevekovni svet.

Prvi korak predstavlja dekonstrukciju antičko-srednjovekovne organske «zajednice sudbine i porekla» i inaugurisanje egoističnog pojedinca koji je vođen svojim instinktom samoodržanja.³ Drugi korak predstavlja pokušaj da se egoistični pojedinac utera u neku vrstu konstruisane društvenosti i organizovanog poretka ne više na «prirodan», «organski» ili «religijski» način kao

---

² Naravno da su u Srednjem veku postojale države, ali ne u začenju pojma koji on ima danas. Srednjevekovne države su bile ograničene na dvorove i nisu imale glomazni administrativni aparat koji bi prekrivao čitavu državnu teritoriju, što je tek osobina modernoga doba. O procesu nastanka moderne administrativne države u knjizi Neven Cvetičanin, *Državnostvo modernog doba*, Arhipelag-Institut društvenih nauka, Beograd, 2016, str. 49-98.

³ Kako je to definisao Spinoza: «*Conatus se conservandi primum et unicum virtutis est fundamentum*» (Težnja za samoodržanjem jest prvi i jedini osnov vrline). B. de Spinoza, *Etika*, Kultura, Beograd, 1959, str. 41. Vrlina ovde ne polazi od principa žrtvovanja za drugoga kao kod Seneka ili u hrišćanstvu, već polazi od principa samoodržanja, a žrtvovati možemo nešto, samo ako ćemo dobiti više, što je koren svih budućih modernih utilitarističkih etika. Sam Spinoza je pri tome bio veoma «religiozan» i «etički» inspirisan, ali će neke segmente njegove misli neki kasniji mislioci protumačiti u utilitarističkom maniru i iskoristiti ga za pragmatizaciju sveta čovekovog života.

u Antici ili u Srednjem veku, već pre svega na politički način, o čemu je najbolja svedočanstva pružio Hobsov *Levijatan*.⁴ Prvi korak koji čini Moderna istupajući iz antičko-srednjevekovne organske zajednice je «preduzetnički» i najbolje se može opisati metaforom Odiseja koji, premda antički heroj, više od mnogih novovekovnih junaka izražava suštinu modernog doba pronađenu upravo u «preduzimanju» tj. subjektivnom hiperaktivizmu.⁵ Drugi korak je «državni» i uspešno se može prikazati opisujući «slučaj Makijaveli» koji ocrtava proces nastanka moderne politike i njene krovne institucije - moderne države kao zaokružene, čvrste i organizovane institucije. Sa Makijavelijevom teorijom «državnog razloga» ništa više ne može ostati izvan sfere uticaja države te ona počinje da prekriva sve oblasti čovekovog življenja i delanja. No, krenimo redom.

Kako je moguće da se moderni «preduzetnički» aktivizam može ponajbolje opisati jednim antičkim junakom? Odgovor je jednostavan – to je moguće stoga što je Odisej lik koji je nastao u Antici, ali koji nije klasičan antički junak. Za razliku od Ahileja ili Hektora koji su organski stopljeni sa svojom zajednicom kojoj služe nereflektovano i požrtvovano, Odisej u sebi nosi klicu refleksivnosti, individualnosti i moderne izopštenosti koja se odražava u njegovoj lutalačkoj plovidbi. Stoga Horkhajmer i Adorno *Odiseju* nazivaju «jednim od najranijih spomenika građanske zapadne civilizacije».⁶ Zaista, sama modernost se može možda najbolje opisati metaforom plovidbe, te će stoga njeni prvi junaci, poput Odiseja, biti moreplovci – Kolumbo (čija istraživačka pra-plovidba označava i konretan početak modernog doba), Amerigo Vespući, Mageljan, Da Gama – sve do kapetana Kuka. Oni proširuju horizonte, otkrivaju nove svetove i zaokružuju geografski prostor Novoga veka.⁷ Svako od njih iz zemlje porekla odlazi u neizvesnost pučine, da bi se tamo borili sa vetrovima i olujama. Svako od njih će imati one osobine koje će upravo kasnije kuliminirati u pojavi savremenog preduzetništva, te će kao preteče savremenih menadžera biti hrabri i željni osvajanja, ali i domišljati i lukavi. Odisej planira, meri i umuje kako će savladati more i neprijatelje, te tako postaje prauzor modernih preduzetnika i menadžera koji će svojim biznis planovima pokušavati da pobede neizvesnost tržišta i domišljatost poslovne konkurencije. On *kalkuliše* sa osnovnim ciljem da posadu i brod sa što manje gubitaka vrati na Itaku, kao što će moderni preduzetnici kalkulisati kako da ostvare što manje poslovnih gubitaka, a što više uspešnih investicija. Modernu će kao epohu upravo obeležiti kvantitativni princip i matematizacija čitave stvarnosti. To neće biti antičko pitagorejsko ili euklidovsko igranje brojevima i veličinama, već će se u ovom slučaju računati da bi se preživelo i da bi se savladale prepreke modernih Kiklopa, Kirka i Kalipsa. Upravo uz pomoć matematike Moderna će osvajati nepoznate svetove, koje će odisejski moreplovci nalaziti uz pomoć periskopa i matematički iscrtanih mapa. Poput Odiseja, moderni moreplovci ne teže miru i kontemplaciji i zaokruženoj meditativnoj sreći, već oni tragaju za novim avanturama. Oni se čak odriču sigurnosti, samo da bi uživali u zadobijanju veličine i slave – koja će biti ostvarena ako neko ostrvo ili zvezdu nazovu po sebi. Tako postaju prauzori savremenih poslovnih ljudi koji se prepušaju neizvesnosti tržišta, samo da bi na njemu potvrdili svoju poslovnu veštinu i snagu, te stekli prepoznatljiv «brend».

⁴ T. Hobz, *Levijatan ili materija, oblik i vlast države crkvene i građanske*, Gradina, Niš, 1991.

⁵ Za Horkhajmera i Adorna se Odisej prikazuje kao "prasluka upravo one građanske individue čiji pojam izvire iz onog jedinstvenog samopotvrđivanja čiji je predsvjetovni uzorak baš ta lutalica" M. Horkheimer, T. Adorno, *Dijalektika prosvetiteljstva*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989, str. 55.

⁶ *Ibid.*, str. 12

⁷ Slično našim zaključcima i Horkhajmer i Adorno zaključuju: «Pustolovi daju, međutim, ime svakom mestu. Tako nastaje racionalni pregled nad prostorom» . *Ibid.*, str. 58.

U modernom vremenu je u odnosu na Srednji Vek svakome dostupna slava, nezavisno od porekla, smo ako je dovoljno «preduzetan». No ona se ne stiče samo snagom oružja, već ona, ne odbacujući oružje potpuno, vrši njegovu intelektualnu nadgradnju odisejskom «lukavošću» i «razboritošću». Nije stoga potrebno biti plemićki sin kao u predmoderna vremena, da bi se postalo slavnim i priznatim, te ovo nagoveštava buduće talase političke demokratije, koja će u političkoj Moderni konačno pojesti samu sebe, prelazeći u populizam kao svoju krajnju, logičnu, fazu, čemu upravo prisustvujemo u našem vremenu. Bilo kako bilo, unutar Moderne će se do neslućenih visina istorijske slave uzdići čitav niz avanturista plebejskog porekla, što zapravo svedoči o njenom «preduzetničkom» duhu. Ovaj preduzetnički duh, koji će biti podjednako prisutan kod novovekovnih moreplovaca, američkih pionira koji tragaju za zlatom ili savremenih menadžera, će proisteći iz «odisejskog» principa i njegovih ključnih osobina – domišljatosti, aktivizma, ali i spremnosti na rizik.⁸ Taj duh će dovesti do formiranja institucije tržišta, koja nikad ranije nije bila viđena u ljudskoj istoriji.⁹ Tržište više nije naprosto pijaca kao u Srednjem Veku gde se trgovalo opipljivim proizvodima, već ono postaje apstraktna nezavisna berza gde će svi tokovi biti određivani simboličnim vrednostima kapitala izraženim u novcu, akcijama, menicama i ostalim vrednosnim papirima. Sa formiranjem prvih berzi u 16. i 17. veku¹⁰ ekonomija sa svojim preduzetničkim principom počinje da se udaljava od srednjevekovnih vezanosti za organsku zajednicu, tražeći sada novog „partnera“ i „zaštitnika“.

Naime, preduzetništvo se nije moglo uspešno razvijati u institucionalnom neredu i u stanju društvene anarhije. Pošto je jednom razbijen stari srednjevekovni organski hijerarhijski red, društvo je potrebovalo novi način uspostavljanja političkog autoriteta koji bi bio faktor njegove integracije. Drugim rečima, preduzetništvo je za svoj razvoj potrebovalo politički pacifikovanu teritoriju i garanta osnovnih pravnih i poslovnih konvencija. Tržište, dabome, nije to moglo samo sebi dati, te će ono za svoj razvoj potrebovati jaku državu, te će tako preduzetništvo, potpuno logično, uploviti u vezu sa politikom, koju je zamolilo, metaforično govoreći, za bezbednosne garancije.

Tako dolazimo do drugog koraka koji čini Moderna – konstituisanja moderne politike, odnosno jake novovekovne administrativne države. Ovaj drugi korak će načiniti prvi Nikolo Makijaveli, a za njim će marširati samouvereno Tomas Hobs. Slobodan Jovanović oštroumno opaža da Makijaveli prvi formuliše politički moral koji u središte svih vrednosti stavlja državu i traži žrtvu za nju i samim tim potiskuje raniji hrišćanski moral koji je jedino veru video kao nešto vredno umiranja dok je državu smatrao, još od Avgustina, za nešto pagansko.¹¹

«Makijavelijev obrat» ima za posledicu nastanak moderne novovekovne «jake» administrativne države koja nad svojim suverenitetom ne priznaje nikoga i upravo tako nastaje

---

⁸ Horkhajmer i Adorno zapisuju o odisejskom principu, i to kao da će važiti za čitavu epohu Moderne i time će se moći tumačiti njeni uspesi da sebi potčini istorijska i geografska prostranstva:

«Lukavac preživljava samo po cenu vlastitog sna koji izvlači time što i sebe i snage izvan sebe oslobada čarolija. Nikada se ne može imati sve, mora znati čekati, imati strpljenja, mora se odricati, ne sme jesti ni lotos niti goveda svetog Hiperiona, i kada plovi kroz moreuz mora uračunati gubitak svojih drugova koje Scila grabi sa broda. Odisej se provlači, na taj način preživi, i sva slava koju mu dodeljuju i koju prihvata samo potvrđuje da se dostojanstvo heroja postiže samo ponižavanjem težnje za celom, opštom, nepodeljenom srećom» M. Horkheimer, T. Adorno, *Dijalektika prosvetiteljstva*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989, str. 68.

⁹ Ranije je svakako bilo i trgovine i proizvodnje, jer su se ljudi tim aktivnostima bavili oduvek, ali tek u Moderni nastaje organizovana institucija koja povezuje proizvodnju i trgovinu na striktan, precizan i univerzalan način.

¹⁰ Prva berza je osnovana 1531. g. u Antverpenu.

¹¹ Jovanović je dovoljno pošten da odbacuje vulgarno tumačenje Makijavelija po kome se on izjednačava sa onim što se u kolokvijalnom smislu naziva «makijavelizam». On ne prihvata da je Makijavelijeva teorija bez bilo kakvog morala i etike, već zaključuje da je ona daleko od hrišćanski shvaćenog morala. No ona inauguriše jedan novu imoralističku etiku koju možemo nazvati eminentno političkom. S. Jovanović, *Iz istorije političkih doktrina*, BIGZ, Beograd, 1990, str. 106-108, 140.

moderni pojam suvereniteta koji u sebi, kao što su utvrdili razni teoretičari, zapravo implicira pojam diktature¹² koji je mogućan, premda ne i nužan. Naprosto, pošto je jednom iz institucionalne sfere uklonjen religijski princip koji je služio za izmirenje društvenih rasepa, na njegovo mesto je stupio princip «lojalnosti državi» koja tako postaje vrhovni arbitar među svim sukobljenim socijalnim grupama. Jednostavnije rečeno, moderna država će biti odgovorna za održavanje «građanskog mira i reda» i ona će se nalaziti u pozadini građanskog društva kao njegov bezbedonosni *conditio sine qua non*. Deo tog građanskog društva će biti i preduzetništvo, koje će oberučke prihvatiti institucionalnu zaštitu moderne države i posvetiti se uvećavanju sopstvene moći unutar njenih bedema. Tako su preduzetništvo i politika tj. država postali logični saveznici, ali više iz nužde, no iz suštinske povezanosti. Među njima će ipak vladati različita stremljenja, ali će oni bez problema podeliti „resore“ i slagati se sve dotle dok se svaka od strana bude držala ove bazične podele – država zadržavajući sektor bezbednosti u svojim rukama, a preduzetništvo sektor poslovanja. Ipak, država će hteti svojim autoritetom da utiče i na preduzetništvo ne zadovoljavajući se ulogom pukog telohranitelja, a preduzetništvo će opet hteti da svojom finansijskom moći «kupi» državu kako bi imalo telohranitelja koji bi postao potpuno zavistan od njegovih poslova. Tako će, sve u svemu, strasna i fatalna veza između politike tj. države kao „telohranitelja“ i preduzetništva kao njegove „štićene lepoticе“ biti burna i komplikovana, ali će ipak dugoročno opstati, jer nijedna od strana neće moći bez one druge, iako će naivno misliti da može da opstane i sama.

Moderna jaka država će tako biti ujedno i požrtvovani telohranitelj i robusni siledžija preduzetništva, zavisno od njenog ponašanja prema ovoj sferi nesuđene građanske autonomije. No, ni preduzetništvo neće biti bezgrešno prema državi. Budući da će sa napredovanjem Moderne preduzetništvo sve više jačati, a država sve više slabiti, ekonomija će pokušati da potpuno potre «politički momenat» države svodeći je na puki servis svojih poslova. Stoga će ekonomija svojim parcijalnim interesima početi da izaziva oštre socijalne rasepe koji će se pretakati u političke krize koje će dobrano uzdrmati strukturu modernih društava. Zahuktala Moderna će sve više izmeštati preduzetništvo izvan državnih granica formirajući postepeno prostor svetskog, globalnog, tržišta koje se više neće ravnati prema političkim instrukcijama bilo koje «državne sile», već će upravo uticati na ponašanje država i na njihove unutrašnje uzlete i krize. No, jednako kao što će tržište postati globalno, globalna će postati i politika praveći svoja transkontinentalna savezništva, stavljajući opet do znanja preduzetništvu da ne može opstati samo i nebranjeno na vetrometini kojom duvaju različiti geopolitički vetrovi.

Do početka 20. veka države će zadržati eksplicitno partnerstvo sa sferom ekonomije tj. politički momenat će po snazi biti ravan «preduzetničkom». Novovekovna jaka makijavelijevsko-hobsovska država će se nazirati iza svih ekonomskih i poslovnih transakcija, bez obzira da li je reč o visokorazvijenom industrijskom društvu Velike Britanije ili o konzervativnoj prusko-nemačkoj državi. Devetnaestovekovni političari, bez obzira da li je reč o Gledstonu, Dizraeliju ili Bizmarku, kao i finansijske strukture koje su stajale iza njih, držaće, zbog sopstvenih interesa, stvari pod kontrolom i neće dozvoljavati da ekonomija i politika tj. preduzetništvo i država, upadnu u nesavladive protivrečnosti. Vrlo vešto, oni će nalaziti balans između potrebe države kao poretka i potrebe privatnih inicijativa kao ekonomskog motora samog poretka koji mu omogućuje ne samo političku, već i ekonomsku snagu, koje će uskoro postati nerazdvojive. Gledston koketiranjem svoje britanske Liberalne stranke sa britanskim

---

¹² O ovome procesu u C.Schmitt, Politische Theologie, Duncker und Humblot, Munchen und Leipzig, 1922. i C. Schmitt, Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf, Duncker und Humblot, Munchen und Leipzig, 1921.

radikalima i ispunjavanjem njihovih socijalnih zahteva drži socijalne tenzije na niskom nivou. Bizmark takođe svojim socijalnim reformama predupređuje moguće nezadovoljstvo siromašnijih slojeva, te se smatra jednom od preteča moderne *države blagostanja*.¹³ Biće to poslednja generacija velikih evropskih državnika (kasnije će samo De Gol biti evropski državnik ovog ranga), koji će uspevati da održe državu i ekonomiju kao partnere i koji uspevaju da izmire preduzetništvo kao osobinu moderne epohe sa večnom društvenom potrebom za sigurnošću i skladom. Sa odlaskom te generacije u istoriju, kao i sa promenom finansijskih struktura koje su stajale iza njih, Evropa je bila prepuštena besomučnim socijalnim i političkim konfliktima koji su rezultirali svetskim ratovima i revolucijama, koji će je potpuno razrušiti, a dalekovidni državnici će od tada postati izuzetak, a ne pravilo, kao u ovo „zaltano doba“ modernog kapitalizma kada su finansijske strukture još uvek uspevale da pronađu državnike od formata kao svoje „političke telohranitelje“, da bi kasnije stvar bila prepuštena kratkovidim birokratama, od čega će štete imati i politika i preduzetništvo, kao i čitava njihova „veza“, koja će izgubiti produktivnost i stabilnost.

Protivrečnost između potreba ekonomije, odnosno privatnih poslovnih inicijativa na jednoj strani i potreba društva i države u celovitosti na drugoj strani će kulminirati početkom 20. veka najavljujući ono što Hobsbaum vispreno naziva *dobom ekstrema*.¹⁴ Tom dobu će nedostajati i dalekovidni državnik i dalekovidni finansijer, te će u njemu do vrenja doći sve one tendencije i strujanja koje je pokrenula Moderna, koja više nije mogla da ih drži u partnerskom odnosu, već će se ove tendencije sukobiti. Novovekovna država gubi svoju nekadašnju snagu, prepuštajući da ekonomija sve više određuje prostor moći, opet se teško mireći sa ovakvom situacijom, stalno pokušavajući da povрати predašnju moć.

Tako će preduzetništvo i politika tj. država kao dva specifično moderna fenomena stupiti negde u latentan, a negde u otvoren konflikt, opet ne raskidajući svoju „vezu“ konačno, što bi bilo i nemoguće, već se unutar takve trusne „veze“ boreći za što više pojedinačne moći. Ekonomija će sa modernom idejom «privatnog preduzetništva» toliko krenuti nezavisnim putem u odnosu na državu kao «javnu stvar», da će joj se to vratiti kao bumerang. Naime, velike ekonomske krize sa početka 20. veka i depresijacija svetske privrede su bili izazvani upravo nemogućnošću tržišta da se razvija dalje spontano u svom divljem obliku, nezavisno od bilo kakvog vantržišnog regulativa bez obzira da li je on materijalni poput države ili duhovni poput religije ili morala. Ekonomija se pokazivala kao slab autoreglativni princip društva na početku 20. veka.

Posve prirodno, tržište koje je počivalo na principu konkurencije nije moglo ponuditi bilo kakvu ideju društvene integracije, a i država je bila sve manje sposobna da harmonizuje sve protivrečnosti koje je iz sebe emitovalo tržište. Posledica toga su veliki socijalni sukobi iz prve polovine 20. veka. Na jednoj strani su to bili sukobi između nacionalnih država koje su na to bile terane, kako ekonomsko-tržišnim, tako i političko-teritorijalnim razlozima, koji su opet bili u uskoj vezi sa potrebom obezbeđivanja prostora nacionalnim ekonomijama. Na drugoj strani bili su to sukobi između ona dva pola na koje je moderni princip preduzetništva podelio moderno društvo – sukob između «preduzetnijih» tj. «onih koji su se snašli» i sukob onih «nepreduzetnijih» koji su bili izloženi pauperizaciji. Moderna je polako ispostavljala račun, pa je prva polovina 20. veka obeležena svetskim ratovima i socijalnim revolucijama.

¹³ O genezi države blagostanja i državnika koji su je gradili u N.Cvetičanin, *Državništvo modernog doba*, Arhipelag-Institut društvenih nauka, Beograd, 2016, str. 159-338.

¹⁴ E. Hobsbaum, *Doba ekstrema*, Dereta, Beograd, 2004.

Preduzetništvo i politika, odnosno finansijski i politički krugovi, su u svim tim sukobima bili ponekad saveznici, a ponekad suparnici. Saveznici su bili u sukobima između nacionalnih država gde su se nacionalne poslovne elite zajedno sa nacionalnim političkim elitama borile protiv isto tako ujedinjenih elita drugih država, sve opet u genijalno planiranom globalnom teatru u kojem je konačan benefit od socijalnih i oružanih sukoba opet išao eliti, a ne populusu. Suparnici su bili u socijalnim revolucijama gde su poslovne elite bile na jednoj strani, a njima su se suprostavljale političke elite koje su nastojale da povrate narušeni društveno-ekonomski sklad, što je opet bio deo političkog teatra u kojem se znalo da će pre ili kasnije doći do dogovora između preduzetništva i politike kao, zapravo, „sudbinskih partnera“, koji nakon Drugog svetskog rata uspostavljaju novu ravnotežu u takozvanom bretonvudskom sistemu koji će proći različite faze – od faze države blagostanja, preko (neo)liberalne, sve do svoje današnje populističke faze. U nekima od ovih faza politika i preduzetništvo će biti u ravnoteži (država blagostanja), u nekima će preduzetništvo pobeći ispod stiska politike (neoliberalna faza), a negde će politika ponovo pokušavati da povрати izgubljena prava (populistička faza), sve vreme ostajući i danas, kao i nekad, „sudbinski partneri“ kojima će biti jasno da ne mogu operativno jedni bez drugih.

Naposletku, danas, kao i prošlosti, preduzetništvo i politika, ostaju „sudbinski partneri“, ma koliko se bilo kojem od ovih polova onaj drugi činio stran i ograničen u svojoj posebnoj specifikaciji, jer i jedan i drugi pol imaju zapravo isti moderni koren. Metaforično govoreći, ostajući pri metaforama koje smo koristili ranije u ovom radu, preduzetni Odisej ne može bez robusnog Makijavelija i njegovog državnog razloga i ova situacija obeležava različita savremena društva i države – od velikih do malih – jer svako od njih traži društvenu podelu posla i saradnju među različitim „kastama“, kako bi uopšte uspešno funkcionisalo. Tako su preduzetništvo i politika danas i dalje *partneri* kao što su to bili od početka modernog doba. Politika, odnosno država u ovom partnerskom odnosu obezbeđuje institucionalni pravno-zakonodavni okvir i bezbedonosni kišobran za efikasno funkcionisanje tržišta, odnosno preduzetništva i ekonomije, dok preduzetništvo i dalje »preduzima« i hrani tržište svojim produktima, a državu delom svojih prihoda plaćajući joj nadoknadu za njene institucionalno-bezbedonosne usluge u vidu poreza, pri čemu čitava ova igra odavno nije više u lokalnim i nacionalnim, već je u globalnim okvirima.

U globalnim okvirima su prisutna različita transkontinentalna savezništva između političkih i preduzetničko-ekonomskih subjekata i na Zapadu i na Istoku koja prevazilaze granice pojedinačnih država, ali su svi savezi i danas, kao i u prošlosti, zapravo savezi, između novca i oružja, jer će novcu trebati oružje da ga štiti, a oružju novac da ga plati i usavršava, te će ovo biti trajna formula polja moći čije će politika i preduzetništvo biti pojedinačne varijable, uvek iznova zapletene u različite geopolitičke interese, kojima će naizmenice komandovati čas jedan, čas drugi pol, a najčešće oba pola zajedno i sinhrono u svom neminovnom »sudbinskom partnerstvu«. Ovo »sudbinsko partnerstvo« između preduzetništva i politike može nekada svim stranama, uključujući i građane i narode, obezbediti blagostanje i prosperitet, a nekada može svim stranama doneti samo glavobolju i egzistencijalne probleme.

LITERATURA

1. Cvetičanin, Neven, *Evropska desnica između mača i zakona*, Filip Višnjić, Beograd, 2004.
2. Cvetičanin, Neven, *Državništvo modernog doba*, Arhipelag-Institut društvenih nauka, Beograd, 2016.
3. Hobsbaum, Erik, *Doba ekstrema*, Dereta, Beograd, 2004.
4. Hobz, Tomas, *Levijatan ili materija, oblik i vlast države crkvene i građanske*, Gradina, Niš, 1991.
5. Horkheimer, Max, Adorno, Teodor, *Dijalektika prosvetiteljstva*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989.
6. Jovanović, Slobodan, *Iz istorije političkih doktrina*, BIGZ, Beograd, 1990.
7. Nojman, Franc, *Vladavina prava*, Filip Višnjić, Beograd, 2002.
8. Schmitt, Carl, *Politische Theologie*, Duncker und Humblot, München und Leipzig, 1922.
9. Schmitt, Carl, *Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf*, Duncker und Humblot, München und Leipzig, 1921.
10. Spinoza, Baruh de, *Etika*, Kultura, Beograd, 1959.